

ДИАЛЕКТНИ РАЗЛИЧИЯ

Сложните по своя характер различия между българските диалекти могат да бъдат категоризирани и представени в три основни рубрики. Описанието по-долу следва такъв модел.

В рубриката *Фонетика* се описва звуковата система на диалекта. Специално внимание е обърнато на застъпниците на основни старобългарски гласни, тъй като те очертават ясно разграничени ареали.

В рубриката *Ударение* се описват систематични различия в мястото на ударението в сравнение с книжовния език.

В рубриката *Морфология* се описват характерни отличителни черти на съществителните, местоименията и глаголите в сравнение с книжовния език.

* * * * *

СЕВЕРОЗАПАДЕН: видинско-ломски

Видинско-ломският говор е една от двете главни говорни групи в рамките на северозападните говори. В този сайт той е представен от три села: Арчар (А), Градец (Г) и Владимирово (В). Максим Младенов прави по-нататъшно разграничение в тази група и сочи формата на частицата за бъдеще време като основна изоглоса между двете подгрупи. В неговата терминология само западната подгрупа (с футурна частица *че*) е видинско-ломски говор, а източната (с частица *ше* или *ша*) се нарича цибришко-огостенска. Според това деление Арчар и Градец спадат към видинско-ломската група, а Владимирово – към цибришко-огостенската.

Диалектната реч от видинско-ломската група (и в по-широкия, и в по-тесния смисъл) е твърде сходна с разговорната реч в София, характерна за по-малко образовани слоеве. Голямото сходство позволява на новодошлите в София от този регион да се адаптират езиково толкова бързо, че те обикновено не забелязват малкото, което все още ги различава. Такава черта е например преместването на ударението върху тематичната гласна в аористните форми на глаголите. В София преместването става при всички глаголи, докато във видинско-ломския това става само при глаголи без представка (или с несилабична представка).

Следва списък на особеностите на видинско-ломската диалектна група, базиран на текстовете от трите села представени в сайта. Примерите са взети от текстовете. Не всички особености могат да се чуят в градска среда във Видин или Лом. От друга страна, много малко особености са напълно изключени, поне като променливи.

Съкращения: с главна буква е означено селото, както е посочено по-горе; числото, което следва, показва номера на текста от това село (например А1 = Арчар 1), а след многоточието е номерът на реда в текста, където посочената форма се появява.

Фонетика

- Гласна /e/ вместо ятовата гласна.

Примери: *избѐга* (А1: 29), *пѐсък* (А1: 38), *умрѐла* (Г1: 8)

- Етимологичното *я* се запазва с някои изключения.

Примери: *й̀ала* (Г1: 43), *й̀айца* (В2:111) // *чѐкай* (А1: 6), *едѐш* (Г1: 70)

- Неударено /o/ понякога се замества с /a/.

Примери: *вад̀йци* (Г1: 47), *тава̀* (Г1: 33)

- Често срещана асимилация на гласни.

Примери: *ба̀ам* (Г1: 7), *кото* (Г1: 57), *мо̀о* (В1: 104), *ко о чу̀ш* (В2: 75)

Бележка: Формата *та̀ва̀* (Г1: 57) може да бъде резултат и от асимилация.

- Запазени са сричкотворните плавни съгласни:

Примери: *гр̀кл'̀ана* (Г1: 53), *тр̀бѝ* (А1: 4), *сл̀нчичка* (Г1: 50);

- Съгласнаха /x/ изпада във всички позиции. След предна гласна е възможно да се замести с /i/.

Примери: *отид̀еме* (А1: 7), *мѐуре* (Г1: 53), *мѐй* (В2: 95)

- Запазване на епентетично /л'/.

Пример: *земл'̀ата* (Г2: 25)

- Меките съгласни са относително редки. Само /k/, /g/, /l/ и /n/ имат меки съответствия, които освен това не се използват в членувани съществителни от мъжки род единствено число и в глаголни окончания.

Пример: *жѐнат* (В2: 18);

- Алвеолни съгласни се заменят с посталвеолни пред палатални съгласни.

Пример: *ба̀шния* (Г1: 3)

- Меките /m'/ и /d'/ се заместват с меки /k'/ и /g'/.

Примери: *г̀дск'̀е* (В1: 43), *г̀р̀дзг'̀е* (В1: 72).

Ударение

- Отметнато ударение при редица двусрични съществителни от женски и среден род.

Примери: *во̀да* (В2: 42), *ръ̀це* (Г1: 112), *у̀ста* (Г1: 35); *др̀ва* (А1: 29), *й̀айца* (В2: 111)

Явлението е непоследователно.

Примери: *река̀* (Г2: 7), *дет̀е* (Г2: 13)

- При някои прилагателни ударението се премества върху окончанието.

Пример: *мута̀* (Г1: 33)

- Ударение се мести върху тематичната гласна в аористни форми и аористни причастия.

Примери: *стигна̀* (А1: 50), *падна̀ле* (А1: 4)

Ударението не се мести в глаголи без силабична представка.

Примери: *ис̀ипа* (А1: 49) *об̀еси́ла* (Г1: 18)

- Отметнато ударение в презентните форми на редица глаголи от второ спрежение.

Примери: *сва̀ри* (A2: 29), *ро̀дим* (Г1: 75)

Морфология

- Характерни форми за някои лични местоимения, например:

именителна форма за 1 лице *я̀а* (Г1: 7)

именителни форми за трето лице *о̀н* (A1: 12), *о̀на* (Г1: 18), *о̀но* (A1: 36), *о̀ни* (Г2: 6)

винителна форма за трето лице множествено число *н'я̀* (A1: 13)

кратка дателна форма за трето лице множествено число *ни* (B1: 102), *гим* (A1: 2)

- Плурално окончание за мъжки (и понякога за женски) род */-el/*.

Примери: мъжки род *меу̀ре* (Г1: 53), женски род *кѐле* (Г1: 49)

- Член за мъжки род единствено число */-ъ/* под ударение и */-a/* или */-ъ/* извън ударение.

Примери: *г̀рдъ̀* (Г1: 51), *джа̀ма* (Г1: 51)

- При прилагателните членът е */-ea/* (най-последователно в Градец).

Пример: *ма̀лкеа* (Г2: 2)

(Бележка: замяната на неударено */u/* с */e/* изглежда се среща само в тези форми, но е записано и в глагола *на̀пра̀веа* (Г1: 65))

- Окончанието за първо лице единствено число сегашно време за всички глаголи е */-m/*.

Пример: *мѐрим* (A1: 6)

- Окончанието за първо лице множествено число сегашно време за всички глаголи е */-me/*.

Пример: *донѐсѐме* (A2: 25)

- Частицата за бъдеще време е *че* или *ше/ша*.

Примери: *че се сва̀ри* (A2: 29) // *ше ми ку̀пите* (Г1: 23)

- В западния подговор всички имперфектни форми се образуват от основа разширена с морфемата */-ше-/*.

Пример: *я̀машѐме* (A2: 38)

- Плурално окончание за еловите причастия */-el/*.

Пример: *истру̀на̀ле* (Г1: 126)

- Отглаголните съществителни завършват на /-н'е/.

Пример: *кòпан'е* (B1: 67)

КОМЕНТАР за диалекта на Владимирово, част от цибришко-огостенския говор.

Освен с частицата за бъдеще време, този диалект се отличава със следните черти:

- Компенсаторна дължина на предходната гласна при изпадането на /х/.

Пример: *òде:ме* (B2: 20)

- Замяна на мекото /л' / с /й/.

Пример: *тревойàци* (B2:121)

- Непоследователна употреба на бройната форма.

Примери: *три прàзници* (B1: 104), но и *три дèна* (B2: 9).

ЛИТЕРАТУРА:

Младенов, Максим. 1993. Българските говори в Румъния. София, Издателство на БАН.

Тодоров, Цветан. 1936. Северозападните български говори. Сборник за народни умотворения и народопис, 41.